

Príslušné pasáže doprovází text ve formě kratších zhuštěných studií.

V rámci navazujících drobných článků je čtenář seznámen s příkladem zmapovaného obléhání a ostřelování hradu Rokštejna spolu s nálezem prostřelené lebky. Další texty jsou věnovány sbírce kuší z Národního muzea, historii kuše v období renesance a baroka spolu s nástupem balestry, kuši příbuzné lovecké zbraně raného novověku. Následuje rozbor restaurátorského zásahu na jednom z vystavovaných exemplářů. Závěrečnou část publikace tvoří pasáže věnované střeleckým spolkům, soutěžím a trofejím. Poznámky a bibliografie nejsou shrnuté na konci katalogu, ale doprovázejí jednotlivé drobnější studie.

Téma výstavy bylo zpracovááno s důrazem na geografický prostor českých zemí, čemuž odpovídá výběr vystavených předmětů ze sbírek i archeologických nálezů a zaměření obsahu dílčích textů. Je to záslužný počin, neboť žádná obsáhlejší práce o kuších se vztahem k našemu území dosud nebyla publikována. Velmi vhodné a reprezentativně byl proveden výběr ikonografických pramenů, pocházejících především ze středověké a západoevropské prostoru. Úhledná grafická úprava a kvalitní materiál zaručují katalogu rovněž dostatečně důstojné vnější vzezření.

Podobně jako u jiných výstav, i zde ovšem dochází k disproporcii mezi vystavenými exponáty a katalogovými hesly. V publikaci nejsou například zastoupeny vystavované poboční chladné zbraně, jmenovitě tesáky, a z českých pavéz se publikování dočkala pouze jedna na zadní straně desek. Do katalogu se bohužel nedostaly ani podrobnější rozbor střel, které snad budou zveřejněny alespoň v podobě dílčích publikačních výstupů.

Vhodně doplněný anglický překlad se týká primárně hlavních textů a popisu některých exemplářů, značná část popisků ikonografického a archeologického materiálu se cizojazyčné verze nedočkala. Překlad vykazuje opakované drobné nedostatky v místech, kde bylo v případě některých termínů souvisejících s vojenstvím evidentně přistoupeno k doslovnému překladu a došlo tak k opomenutí ekvivalentních termínů, které jsou v angličtině již dávno ustálené. Pro příklad lze uvést, že by bylo v daném kontextu vhodnější použít „waggon fort“ místo „waggon castle“ (vozová hradba), „kettle hat“ místo „iron hat“ (železný klobouk) či „plate armour“ místo „metal-sheet armour“ (plátová zbroj). V několika případech nebyl anglický termín doplněn vedle českého výrazu uvedeného v uvozovkách, konkrétně u označení přileb „kapalín“ (kettle hat) či „šlap“ (bascinet).

Přes zmíněné výhrady není publikovanému výstupu z expozice v souhrnném posouzení příliš co vytknout a společně s výstavou můžeme katalog hodnotit velmi kladně. Nezbyvá než doufat, že se v budoucnu dočkáme dalších kvalitních expozičních a ve formě katalogů také publikačních počinů se vztahem k historickým militariím středověku a starších období obecně.

JAN BIEDERMAN

EDICE A POMOCNÉ VĚDY HISTORICKÉ

František ČAJKA, *Církevněslovanská legenda o svaté Anastázii*, Slovanský ústav AV ČR, Praha 2011 (= Práce Slovanského ústavu, Nová řada 34)

239 s., ISBN 978-80-86420-44-8

V roce 2013 si připomeneme 1150. výročí příchodu byzantských misionářů Konstantina-Cyrila a Metoděje na Moravu. Není pochyb, že jejich kulturní dílo – vytvoření slovanského písemnictví a zavedení slovanského jazyka do liturgie, což v myslí tehdejšího člověka znamenalo kulturní zrovnoprávnění dosud „barbarských“ slovanských národů s dědici velkolepé antické civilizace – představovalo jeden ze zlomových momentů v kulturním vývoji Evropy. Je těžké dostatečně docenit význam toho, že bratři přeložili celé Písmo svaté do nějakého vernakulárního jazyka, což se stalo od dob pozdní antiky vůbec poprvé (a na několik století naposledy). Dědictví, jež cyrilometodějská misie zanechala, se stalo základem kulturního a duchovního vývoje jižních a východních Slovanů. Na Moravě bylo ovšem po Metodějově smrti kulturní dílo obou soluňských bratří odmítnuto, jejich žáci ze země vyhnáni, slovanské knihy do velké míry zničeny nebo ztraceny. České země se pak už po celou dobu své historické existence kulturně vyvíjely ve sféře civilizace latinské. Je proto na místě klást si otázku, zda či do jaké míry máme vůbec právo se k odkazu cyrilometodějské misie hlásit.

V tomto ohledu hraje kardinální úlohu otázka existence církevněslovanského písemnictví a slovanské liturgie v raně přemyslovských Čechách. Ta byla předmětem vědeckých debat už od dob osvětenství. O tom, že šíření křesťanství v Čechách mělo své počátky na Velké Moravě, se dnes už nepochybuje. Naprosto rozdílné názory ale byly na problém kontinuity slovanské liturgie

v Čechách v 10. století. Zpočátku převládal názor o dvojí kultuře, latinské a slovanské, který zvláště pregnančně formuloval a zdůvodnil V. Chaloupecký a který plně převzali mnozí historici a zejména slavisté, jako F. Dvorník, R. Jakobson či J. Vašica. Po druhé světové válce se však ostře ozvaly hlasy zejména marxistických historiků, zvláště F. Grause a Z. Fialy, kteří existenci slovanské liturgie u nás rozhodně odmítali mj. s poukazem, že až do poloviny 14. století u nás není doložen kult svatých Cyrila a Metoděje. O. Králík pak přišel s poněkud bizarní teorií, že v Čechách sice bohoslužby ve slovanském jazyku po celé 10. století slouženy nebyly, ale slovanskou liturgii znovu zavedl svatý Vojtěch. Nejnověji pak s možností přetrvávání slovanské liturgie v Čechách polemizoval s úporností až těžko pochopitelnou D. Třeštík, který ovšem ve své argumentaci jen přejímal názory Grausovy.

Problematickým bodem těchto polemik bylo, jak zde mohla vznikat literární díla v církevněslovanském jazyce, jejichž existence je nepopíratelná, bez vazby na slovanskou bohoslužbu. Kdo byli v tom případě její tvůrci? Jiné vzdělance, nadto pak tvůrčí literáty, než osoby duchovního stavu si v tomto období představit nemůžeme. A přitom rozsah církevněslovanského písemnictví české provenience jistě není zanedbatelný. Dochovaných původních děl je sice jen několik, mnohá se ale nepochybně ztratila. S velkou pravděpodobností můžeme předpokládat vznik staroslověnské legendy o svatě Ludmile, na jejímž základě o ní byly později v Rusku vytvořeny pro liturgické účely proložní legendy; podobně byla zřejmě v druhé polovině 11. století v Sázavském klášteře napsána staroslověnská legenda o jeho zakladateli, která se stala základem pro další svatopropokské legendy latinské.

Nemenší důležitost pro poznání kulturního a duchovního života v Čechách 10. a 11. století mají ovšem i díla přeložená do církevní slovanštiny české redakce z latiny. V polemikách, které se vedly, jim ne vždy byla věnována dostatečná pozornost a ne vždy byl dostatečně docenován jejich význam. Na jejich závažnost však nedávno upozornil V. Konzal monumentální edicí česko-církevněslovanského překladu *Čtyřiceti homilií Řehoře Velikého na evangelia*. Žádný z těchto spisů se ovšem nedochoval u nás a známe je jen z opisů pořízených mnohdy značně později v ruském a jihoslovanském prostředí. Jde o díla homiletická, apokryfy a zejména skupinu šesti hagiografických legend, o jejichž původu, předlohách a datování se vedly a dosud vedou diskuse. Od roku 1900, kdy na ně upozornil ruský slavista A. I. Sobolevskij, je většina badatelů považovala

za překlady z latiny pořízené s největší pravděpodobností v Čechách. Nechyběly ovšem ani hlasy kritické, především F. J. Thomsona, který přesvědčivě dokazoval, že nejméně dvě z těchto legend byly přeloženy z řečtiny a že vznik i těch dalších je třeba klásti spíše do Bulharska než do přemyslovských Čech. Řada otázek zůstává dosud otevřených anebo sporných. Pro jejich další studium je nezbytné, aby se bádání mohlo opřít o spolehlivé edice pramenů. Proto je třeba přivítat knihu Františka Čajky, který podává kritickou edici jednoho z těchto hagiografických děl – česko-církevněslovanské *Legendy o svatě Anastázii*.

V úvodu autor podává přehled dochovaných církevněslovanských památek a stručný nástin dosavadního bádání. Je to přehled jistě užitečný a dobře informovaný, přesto však po mém soudu příliš stručný. I když s některými názory (byť třeba oprávněně) nesouhlasí, neměl by je opomíjet. První svatováclavská legenda hraje v celém tomto komplexu otázek stěžejní roli. Přestože sám považuje studie V. Konzala k této otázce za přesvědčivé, myslím, že v přehledu bádání nelze pominout hypotézu (jakkoli ne zcela průkaznou) D. Třeštica o její závislosti na nějaké nedochované (podle mne jím vykonstruované) latinské legendě X. Autor také vesměs jen uvádí různé, někdy i protichůdné názory jednotlivých badatelů, aniž by k nim sám zaujal vlastní postoj; svůj výklad většinou omezuje na argumentaci především lingvistickou, případně filologickou, historickým souvislostem příliš pozornosti nevěnuje.

Výrazně se to projevilo v kapitolkách věnovaných otázce kontinuity církevněslovanského písemnictví a liturgie mezi Velkou Moravou a přemyslovskými Čechami. Čajka právem zdůrazňuje studie R. Večerky prokazující plynulý vývoj od velkomoravské staroslověnské češské církevní slovanštině, to však nijak neosvětluje otázku kontinuity slovanské liturgie. Naopak, jestliže by se potvrdila oprávněnost názoru F. V. Mareše, V. Tkadlčíka a snad i R. Večerky, že dochovaný rukopis *Kyjevských listů* pochází už z velkomoravského období, a není tedy opisem českého původu z počátku 10. století, pak by nám stěžejní důkaz pro tento předpoklad nadále chyběl. Jakkoli si nesmírně vážím vědeckého díla zesnulého V. Tkadlčíka a jeho přínosu k studiu velkomoravských a cyrilometodějských otázek, nechápu, jak k řešení této otázky může přispět jeho dosud nepublikovaná studie, jejíž vydání F. Čajka spolu s V. Čermákem připravují a kterou autor na s. 45–47 resumuje. Církevněprávní rozbor, jak slovanští kněží na Velké Moravě chápali

(či mohli chápat?) platnost či neplatnost buly Štěpána VI. (či V) *Quia te zelo fidei*, zakazující užívání slovanské liturgie, oproti bulám předchozích papežů Hadriána II. a Jana VIII., kteří ji povolili, přece nemůže řešit otázku, zda čeští panovníci či latinská hierarchie ji povolili či trpěli v Čechách 10. či 11. století. Bula *Gloria in excelsis Deo* byla nepochybně známa, aspoň slovanským kruhům, ve slovanské parafrázi v *Životě Metodějově*. Ale lze snad předpokládat, že tam znali, nebo dokonce měli k dispozici bulu Jana VIII. a Štěpána VI. a že tam nad nimi diskutovali, v čem měl který papež pravdu a který ne? Bylo by ku prospěchu, kdyby autor vzal v úvahu názory P. Sommera z knihy *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve* (2007), které aspoň já považuji za daného stavu dochovaných pramenů za nejvhodnější řešení.

Tyto výhrady ovšem nijak nezmenšují kladné ocenění díla, jehož podstatná část a hlavní přínos spočívá ve vzorně připravené kritické edici církevněslovanské *legendy o svaté Anastázii*. Autor ji pořídil s využitím všech dosud známých rukopisů (z nichž čtyři nebyly dosud v předchozích vydáních použity); všechny rukopisy jsou v úvodu dostatečně popsány a editor také zdůvodňuje volbu rukopisu, který zvolil za základ edice. Průběžně na každé straně pod církevněslovanským textem otiskuje znění latinské legendy, z níž byl překlad pořízen, přičemž v něm vyznačuje i různosti ve dvou rukopisech, jichž pro latinskou edici nebylo použito. K edici samé je připojen *Index verborum*, a to nejen základní slova většiny latinských překladů, ale i jejich všechny tvary, jež se v textu nacházejí. Následuje kapitola věnovaná textologickému srovnání všech známých textů a jazykové charakteristice legendy. Tyto části, v díle podstatné, už přesahují posuzovací schopnosti referenta, přesto se však odvažují říci, že jde o vzorově vydanou edici, která bude spolehlivým základem pro další paleoslovenistické i kulturněhistorické bádání.

V závěru se F. Čajka zabývá kulturněhistorickými souvislostmi vzniku církevněslovanské legendy. Dobře zdůvodňuje, proč se výklad F. J. Thomsona jeví jako málo pravděpodobný, a co naopak ukazuje na její západoslovanský původ. Rozebírá dvě možnosti – zda legenda mohla být přeložena už v době velkomoravské, či až v přemyslovských Čechách. Aniž by se v této věci odvážil vyslovit definitivní soud, přiklání se, i z jazykových důvodů, spíše k druhé polovině 11. století. Zatím převládá mínění, které jako hypotézu předložila E. Bláhová, že překlad pořídili sázavští mnichové, snad v době svého exilu v Uhrách, na počest královny Anastázie

Jaroslavovny, manželky uherského krále Ondřeje I. Čajka ovšem upozorňuje ještě na druhou možnost, odkud se kult sv. Anastázie a jejího učitele Chrysogona mohl dostat do Čech. Tato světička se těšila zvláštní úctě v jihobavorském klášteře Benediktbeuren, kam byly roku 1053 přeneseny její ostatky. Mateřským klášteřem této komunity byl klášter v Tegernsee, kde byly zase uloženy ostatky sv. Chrysogona. Prostřednictvím kláštera v Niederalteich, který tradičně udržoval čilé styky s Čechami, se pak kult těchto světců a s nimi i legenda o sv. Anastázii mohly dostat i k nám. Ani jednu z obou možností však nelze považovat za prokázanou.

Přestože kniha Františka Čajky ponechává řadu otázek stále otevřenou, svou výtečnou edicí přispěje k dalšímu řešení mnoha z nich a sama o sobě představuje velký přínos.

VLADIMÍR VAVŘÍNEK

Robert Olomoucký, Výklad Písne písní, ed. Anna PUMPROVÁ, Maticе moravská, Brno 2010 (= Prameny dějin moravských 20)

299 s., ISBN 978-80-86488-78-3

Olomoucký biskup Robert (1201–1240) patří k nejvýznamnějším postavám latinské literatury v českých zemích přemyslovského období, což je poněkud v protikladu k zájmu, který mu byl dosud v historiografii věnován. Vydání exegetického spisu *Compilatio super Cantica canticorum*, jež pořídila Anna Pumprová, je tak vůbec první edicí některého z jeho děl. Robert, cisterciák původem snad z Anglie či Porýní, byl činný i politicky a patřil k výrazným osobnostem domácího veřejného života první poloviny 13. století. Těžil z přízně přemyslovských vládců a aktivně zasáhl na straně Přemysla Otakara I. do jeho sporu s pražským biskupem Ondřejem.

Samotné edici předchází úvodní studie, pro potřeby knihy naprosto dostačující. Sama autorka ostatně uvádí, že „nemůže ani nechce usilovat o vyrovnání dlouhodobého dluhu české historiografie vůči Robertovi Olomouckému“. V první kapitole přibližuje Robertovy osudy, ve druhé, rozsáhlejší, pak jeho literární tvorbu. Nejprve si všímá jeho diktátorské činnosti ve službách krále Přemysla Otakara I., která rozhodně není zanedbatelná. Jak zjistil vydavatel českého diplomataře Jindřich Šebánek, je Robert totožný s pátým písařem listin uvedeného panovníka, nazývaným *Otakarus 5*.